

Nejsem si úplně jist, v čem spočívají pozitiva představené ontologie, dokonce ani nevím, v čem se tato ontologie liší oproti nějakým jiným „ontologiím“. Pokud je v její podstatě předpoklad procesuální povahy světa, tak se na jedné straně jedná o tvrzení banální, zároveň však na straně druhé o tvrzení naprosto zásadní, byť nerozpracované. „Ontologické vakuum“ nerozprášíme tím, že si sami nadefinujeme něco, čemu budeme říkat „ontologie“, aniž bychom detailně reflektovali předpoklady tohoto kroku.

Za další je čtenář vystaven i obsahovým nepřesnostem. Příkladem může být studie Ludmily Trapkové a Vladislava Chvály nazvaná „Organismus rodiny v ohrožení“. Ve své podstatě se jedná o text smysluplný a také s jasnou artikulací problému, který řeší. Ovšem považuji za poněkud nešťastné, když se v textu dočítáme takovéto zjednodušující pasáže: „Derridovská generace intelektuálů, která dozrála v šedesátých letech, se prosadila rázným odmítnutím starých pravd, ostatně podobně se prosazovaly generace předešlé. Jacques Derrida ale přišel s tím, že prakticky všechny dosavadní zkušenosti a vědomosti je třeba podrobit procesu *dekonstrukce*. A opravdu se ukázalo, že především v sociální oblasti lze zpochybnit téměř všechno, na čem dosavadní svět stojí (Derrida 2002). (...) Studie jiného francouzského myslitele Michela Foucaulta, odkrývající temnou stránku evropské historie, pomohly strhnout masku lásky a dobra, pod kterou se skrýval teror a zlo převlečený za tradici (Foucault 2000 a 1994).“ Pokud pomíneme obsahové nesrovnalosti, tato pasáž je ve studii naprosto zbytečná a pouze zavádějící – sesumírovat Derridovu filosofii a Foucaultův přístup ke společnosti v jednom odstavci je dosti odvážný podnik.

Pokud se úvodem knihy vine myšlenka, že při „srovnání jednotlivých a vzájemně územně ani časově nesouvisejících společností, kultur a civilizací se ukázalo, že

mají ve svém vývoji obvykle ne jeden, ale několik společných jmenovatelů“ (s. 21), musím v tomto ohledu zcela jistě vyzdvihnout studii Martina Kováře, která je velmi precizním opracováním nastoleného tématu. Pokud by většina příspěvků dosahovala kvality Kovářova textu, mnoho výtek v této recenzi by pozbylo smyslu.

Martin Charvát

Lenka Slepíčková: *Diagnóza neplodnost. Sociologický pohled na zkušenost nedobrovolné bezdětnosti*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2014, 166 s.

Publikace Lenky Slepíčkové nazvaná *Diagnóza neplodnost: sociologický pohled na zkušenost nedobrovolné bezdětnosti* se zaměřuje na vysoce aktuální oblast neplodnosti a s ní spojené asistované reprodukce.

Lenka Slepíčková shrnuje hlavní přístupy v oblasti neplodnosti a představuje téma asistované reprodukce jako téma politické a silně normativní, které se úzce pojí s pozicí žen ve společnosti. Z obsahového hlediska je práce členěna do sedmi kapitol. Hlavní dělení je na část kvantitativní a kvalitativní, která obsahuje vlastní výzkum autorky. V kvalitativní části autorka v rámci hloubkových rozhovorů odhaluje intimní sféru prožívání neplodnosti dotčenými jednotlivci, jejich nalézání své role v rámci léčby a hledání možných řešení, jak efektivně dosáhnout kýženého cíle, tedy rodičovství. Neplodnost je zde představena jako biografický zlom v životě žen, který tvoří předěl mezi dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětností.

Jak Lenka Slepíčková uvádí v úvodu své knihy, neplodnost je celosvětovým problémem s narůstající tendencí. Neplodnost narušuje „moderní koncept plánování rodičovství“ (s. 11), kdy neschopnost mít dítě představuje jak pro aktéry, tak pro společnost pocit zklamání a selhání. V současné

době se téma asistované reprodukce v souvislosti s podporou porodnosti otevírá na úrovni akademické, ale rovněž politické. Reprodukce totiž vždy byla a je „zájmem politickým a společenským“ (s. 11). Obdobně Hašková a Zamykalová uvádí, že diskuse o rodičovství a bezdětnosti jsou silně normativní.

Lenka Slepíčková v úvodní části poskytuje přehled dosavadních studií a propojuje je s teoretickými východisky práce, které mohou zaujmout laické i odborné čtenáře. Velmi zajímavé je například propojení systému kontroly populace a neplodnosti navazující na Foucaultovu biomedicínu, která se zabývá kontrolou „rozmnožení obyvatelstva“ (s. 11). Tato biomoc pak ustanovila „heterosexualitu za normu a ženské tělo podrobila zájmu zachování zdraví národa celoživotní lékařské kontrole“ (s. 11). Obdobně autorka v dalších kapitolách ukazuje, jak současné nastavení medicalizace neplodnosti podporuje konzervativní normy v oblasti rodičovství a tradiční pojetí ženství a mužství v české společnosti. Rozhodnutí pečovat samostatně matkou či otcem nebo rozhodnutí o umístění dítěte do zařízení jsou provázena společenským souhlasem nebo odmítáním. Ženy jsou moc mladé nebo staré na dítě (obdobně Hašková, Zamykalová).

Podobné úvahy o hodnotě rodičovství a bezdětnosti lze sledovat i na diskusi v oblasti nastavení veřejných politik, např. návrhy na zavedení tzv. diferenciovaného pojištění dle počtu dětí odděluje kategorii rodičů s dětmi jako „zasloužilých“ a bezdětných jako „nezasloužilých“ (s. 12). Stejně jako Hašková ukazuje, že bezdětnost bez podstoupení léčby neplodnosti je brána jako jistá sobeckost, i v publikaci Lenky Slepíčkové se ukazuje na výpovědích respondentů, že adopce je ve většině případů až druhotným řešením neplodnosti.

Lenka Slepíčková se rovněž zamýšlí nad nízkou plodností v ČR a jejím provázáním s hodnotovými, ale i strukturálními podmínkami. Představuje jak autory pou-

kazující na změny v oblasti hodnoty rodičovství (Hašková, Zamykalová, Beck, Šlechtová), tak autory, kteří na základě výzkumů stojí ve společnosti, upozorňují na ekonomické zajištění v podobě bydlení a stabilního zaměstnání (Rychtaříková). Rovněž je zohledněna proměna ekonomické výhodnosti investice do dětí jako zabezpečení ve stáří, kdy výchova dětí naopak rodiče ekonomicky znevýhodňuje a dopady lze vidět jak v produktivním, tak i důchodovém věku (Rabušic, Šmausová).

Autorka tak ve své publikaci ukazuje úzké propojení rámce neplodnosti s hodnotou rodičovství, kdy asistovaná reprodukce je nástrojem, který umožňuje „nové typy utváření rodiny“ (s. 13), ale rovněž je nástrojem, který slouží k „disciplinaci a normalizaci (dosud) bezdětných“ (s. 14). Podobně Hašková a Zamykalová, které uvádí Foucaultův pojem „sebedisciplinace“ nebo-li vnitřního dohledu nad chováním.

V rámci první kapitoly Lenka Slepíčková pojímá neplodnost jako téma sociologické, kdy akcentuje vliv lékařské disciplíny na konstrukci prožívání neplodnosti a představuje koncept neplodnosti jako „biografického zlomu“ (s. 31). Lze doplnit, že na neplodnost je možné se dívat optikou nejenom sociologické vědy, ale rovněž dalších vědních disciplín, které se vzájemně prolínají. Jedná se například o demografii a ekonomii, které reflektují asistovanou reprodukci zejména vzhledem ke změnám ve společnosti a tzv. druhému demografickému přechodu. Dále se neplodností a asistovanou reprodukcí zabývá právní věda, etika a filosofie vzhledem k narušení „biologického rodičovství“. Naopak psychologie se zaměřuje na význam mateřství a rovněž prožívání neplodnosti a léčby neplodnými páry (např. Hašková, Šalamounová, Víznarová, Zamykalová). Uvedené disciplíny se často prolínají, např. i Lenka Slepíčková zohledňuje náročnost situace na psychiku jejích respondentů.

V rámci druhé kapitoly se autorka soustředí na představení metod sběru dat.

Kapitola třetí se zaměřuje na představení situace v oblasti léčby neplodnosti v České republice a poskytuje základní souhrn demografických dat doplněný přehledem hodnotových výzkumů týkajících se rodičovství. Analýzy ukazují, že česká společnost spadá postojů v oblasti rodičovství mezi konzervativní země (s. 48). V dalších kapitolách pak průběžně autorka seznamuje čtenáře s výsledky svého kvalitativního výzkumu.

Autorka ukazuje, že zatímco před rokem 1989 měla většina obyvatel v pětadvaceti letech první dítě, nyní teprve končí studia. Norma o tom, kdy je normální mít dítě, se posunula během posledních dvaceti let směrem nahoru. Podobně v současné době je polovina narozených dětí nesezdaných rodičů, naopak roste intenzita rozvodovosti (s. 46). S tím souvisí klesající míra porodnosti. Jen za posledních deset let stoupl průměrný věk žen při porodu o dva roky z osmadvaceti na třicet let, srovnáme-li data z roku 1995 a 2015 můžeme vidět skok o celých pět let. S posunem rodičovství do vyššího věku se pak zvyšuje riziko neplodnosti.

Příčiny změn v reprodukčním chování v české společnosti autorka ukazuje na pracích zaměřujících se na kulturní a hodnotové faktory související s tzv. druhým demografickým přechodem (např. Rabušic) a dále na analýzách pracujících s faktory strukturními a ekonomickými (např. Rychtaříková). Dále autorka odkazuje na práce Kuchařové nebo Nešporové, které sledují souvislosti mezi reprodukční volbou žen a jejich postavením v rodině a na trhu práce a pracují tak s teorií McDonalda, dle něhož lze „nízkou míru plodnosti vysvětlit rozporem mezi genderovou spravedlností ve veřejné sféře a nízkou úrovní spravedlnosti ve sféře soukromé“ (s. 50). Teorii genderové spravedlnosti více rozpracovává například Hašková. Tématem genderové nevyrovnanosti v oblasti rodičovství se dále zabývá Dudová, která bezdětnost propojuje s nastavením sociální

a rodinné politiky např. v oblasti flexibilních forem práce nebo dostupností služeb péče o děti. Obdobně studie Doepeke a Kondermanna ukazuje, že nízká míra plodnosti je ovlivněna shodou partnerů ohledně počtu dětí, což úzce souvisí s rozložením péče mezi partnery.

Stěžejní částí práce Lenky Slepíčkové jsou kapitoly čtyři a sedm věnované kvalitativnímu výzkumu, v rámci kterého autorka provedla hloubkové rozhovory s pěti muži a dvaatřiceti ženami se zkušeností s neplodností. V rámci rozhovorů sleduje zejména vliv medicalizace na zkušenost párů s nedobrovolnou bezdětností. V rozhovorech je odhalováno, jak se páry vyrovnávají se zátěží způsobenou vlastními nezaplněnými plány a společenským tlakem. V rozhovorech se rovněž ukazuje nesoulad mezi cyklicky se opakující léčbou s nejistým výsledkem, která je zároveň finančně i psychicky náročná, a fyzickými limity plodnosti.

Ve výpovědích se objevuje i potřeba „stihnout rodičovství“ odrážející společenské a zákonné normy spojené s fyzickými limity žen, které jsou ustanoveny na základě medicínských dat. Obdobně moment „obětování se“ při upřednostňování genetického materiálu partnera před partnerčíným odpovídá obecnému nastavení české společnosti v oblasti rodičovství a roli mužů a žen při péči o děti a genderovým stereotypům spojeným s pojmy mateřství, otcovství a rodičovství.

Výpovědi rovněž odhalují silné zaměření na genetické rodičovské vazby a jejich chápání jako nerizikového utváření rodičovství. Svou roli zde však primárně hrají především fyzické projevy rodičovství jako těhotenství a fyzická podobnost rodičů. Rodičovství nás totiž zařazuje do společnosti, různé formy alternativního rodičovství mohou být stigmatem. Adopce se tak stává až druhořadým řešením, přestože nabízí jistotu výsledků neboli jistotu rodičovství.

V rámci šesté kapitoly je pak odhalován genderový rozměr léčby. Ačkoliv z dostupných dat se ukazuje, že příčina neplodnosti může být jak na straně muže, tak na straně ženy. Podíl příčin neplodnosti je mezi mužem a ženou téměř proporcčně rozdělen s lehce vyšším výskytem u žen. Ve 40–50 % je příčina u ženy, v 35–40 % u muže, v 10 % se nenalezne žádná příčina, ve 20 % je příčina u obou partnerů. Ačkoliv neplodnost je v České republice chápána jako párová nemoc a léčba i výsledky se dotýkají páru jako celku (s. 116), neplodnost a s ní spojená léčba je stále silně zaměřena na ženu a její reprodukční schopnost. Obdobně i z počtu zapojených mužů do kvalitativního výzkumu Lenky Slepíčkové lze usuzovat na rozdílnou ochotu sdílet zkušenosti s neplodností dle pohlaví. Z dřívějších výzkumů autorky plyne, že ačkoliv jsou větší tlak a odpovědnost kladeny v rámci léčby na ženy, muži prožívají situaci rovněž jako zátěž, o které však často nedokážou hovořit z důvodu pocitů selhání v roli muže.

Závěrem můžeme shrnout, že lze jednoznačně souhlasit s doporučením autorky zaměřit se v rámci dalšího zkoumání na oblast vlivu socioekonomického statusu potenciálních klientů na dostupnost léčby. Zejména oblast dostupnosti metod asistované reprodukce bude vzhledem ke zvyšující se komercializaci asistované reprodukce, ale například i existujícím sporným bodům dostupnosti asistované reprodukce svobodným ženám velmi aktuální. V souvislosti s prezentací Lenky Slepíčkové v rámci České sociologické konference 2017 je nutné rovněž vzít v potaz rozměr tzv. reprodukční turistiky, kdy různorodost pravidel v oblasti asistované reprodukce (komu a za jakých podmínek je umožněna) může podporovat páry či jednotlivce toužící po dítěti v cestě do destinací, ve kterých jsou pravidla a ceny uvolněnější a asistovaná reprodukce je tak dostupnější. Z registrů je rovněž vidět stoupající počet cyklů, kdy přibližně 65 % je provedeno občanům ČR

a zbytek obyvatelům EU nebo i obyvatelům států mimo EU.

Současně, jak Lenka Slepíčková v publikaci rovněž uvádí, je mužská neplodnost i přes svůj nárůst stále upozaděna, ačkoliv i jí bude nutné se v blízké době více věnovat. Kniha tak v současné době zapadá do aktuální diskuse o asistované reprodukci a postavení žen a mužů ve společnosti, ve které představuje další oblast tlaku společenských konvencí na ženské tělo.

Knihu lze doporučit širšímu okruhu čtenářů, neboť přináší srozumitelný úvod do problematiky neplodnosti a asistované reprodukce a přehled základních dat z oblasti asistované reprodukce a neplodnosti. Rovněž otevírá velmi zajímavé téma nedobrovolné bezdětnosti a umožňuje nám tak nahlédnout do velmi intimní sféry strategií jejího řešení. Poukazuje na oblast, která bude v budoucnu získávat na významu vzhledem k demografickým a socioekonomickým změnám ve společnosti.

Martina Štěpánková Štýbrová

Jan Jandourek: *Průvodce šílené socioložky po vlastním osudu*
Praha, Portál 2014, 190 s.

Publikace *Průvodce šílené socioložky po vlastním osudu* Jana Jandourka vyšla v roce 2014 v nakladatelství Portál. Publikace hravou a velmi čtivou formou seznamuje nejen se základními otázkami, které si kladli „otcové zakladatelé“ sociologie, ale také se současnými tématy sociologického bádání, které mají přesah do všedního života. Jedná se především o témata spojená s životním cyklem, jako je dětství, dospělost stárí a smrt, ale je promlouváno také o tématech sociologie skupiny, práce či náboženství.

Tato publikace se oproti předchozím Jandourkovým učebnicím seznamujícím se základními tématy, kterými se sociologie zabývá, nese spíše v prozaickém duchu. Celý výklad probíhá formou jakéhosi roz-